

Katalog wystawy

Scenariusz wystawy i opracowanie katalogu:
Agata Zając

Na okładce: motyw z plakatu promującego wystawę - fragment ilustracji
Szymona Kobylińskiego do *Szyzyfowych prac* (Warszawa 1984) i rękopisu
Wiernej rzeki (ze zbiorów Muzeum Narodowego w Kielcach).
Projekt: Renata Sztandera

Miejska Biblioteka Publiczna w Kielcach
Konopnickiej 5, 25-406 Kielce
tel. (41) 362 70 13, 368 54 09, tel./fax 362 61 15
<http://www.mbp.kielce.pl>
e-mail: biblioteka@mbp.kielce.pl

WSTĘP

*Wrócić do Kielc człowiekiem wielkim – myśl piękna. Ozłocić te mury blaskiem swego imienia – zapewne to ładnie brzmi...*¹

Nie tylko brzmi, ale stało się rzeczywistością. Marzenie młodego studenta spełniło się. Wrócił. Jego imię widnieje na murach kieleckich kamienic, teatru, muzeum i szkoły. Imieniem tym nazwano ulicę, skwer w centrum miasta, chorągiew ZHP i ogródki działkowe. Na półkach księgarń oraz bibliotek stoją książki napisane przez niego i o nim. Niektóre od lat mieszczą się w kanonie lektur szkolnych. Na ścianach i witrynach często wiszą plakaty oraz afisze zachęcające do zwiedzania wystaw jemu poświęconych. W bieżącym roku jest ich szczególnie dużo, albowiem na 2014 rok przypada 150. rocznica jego urodzin. Stefan Żeromski, syn kieleckiej ziemi, wciąż żyje w pamięci kolejnych pokoleń.

Miejska Biblioteka Publiczna w Kielcach, pragnąc włączyć się w jubileusz tego wybitnego pisarza, przygotowała wystawę zatytułowaną *Ilustracje do utworów Stefana Żeromskiego*. Złożyło się na nią kilkadziesiąt ilustracji do jego dzieł, które pochodzą z wydań znajdujących się w zbiorach MBP w Kielcach (znaczna część opublikowana w *Dzielnach* pod red. Stanisława Pigionia), a także kopie eksponatów ze zbiorów Muzeum Narodowego w Kielcach: ilustracji do dzieł Żeromskiego, podania Józefy Żeromskiej z prośbą o przyjęcie syna do szkoły, świadectwa młodego gimnazjalisty z klasy trzeciej oraz rękopisu *Wiernej rzeki*.

Ekspozycję uzupełniają materiały źródłowe i opracowania dotyczące życia i twórczości pisarza, z których zaczerpnięto m.in. cytaty umieszczone na planszach. Poszczególne plansze ilustrują najbardziej znane dzieła Żeromskiego, takie jak: *Duma o hetmanie*, *Dzieje grzechu*, *Echa leśne*, *Ludzie bezdomni*, *Popioły*, *Powieść o Udałym Walgierzu*, *Promień*, *Przedwiośnie*, *Puszcza jodłowa*, *Sułkowski*, *Szyfrowe prace*, *Uciekła mi przepióreczka*, *Uroda życia*, *Walka z szatanem*, *Wiatr od morza*, *Wierna rzeka*, a także wybrane nowele i opowiadania (*Do swego Boga*, *Doktor Piotr*, *Kara*, *Rozdzióbią nas kruki, wrony...*, *Sen o chlebie*, *Siłaczka*, *Zapomnienie*, *Zmierzch*).

Wśród twórców, których dzieła zaprezentowano na wystawie są uznani artyści plastycy: Otto Axer, Krzysztof Henisz, Kazimierz Lasocki, Szymon Kobyliński, Jan Samuel Miklaszewski, Henryk Papierniak, Władysław Skoczylas, Jan Marcin Szancer, Janusz Szewczyk, Antoni Uniechowski, Józef Wodyński, Monika Żeromska i in. Warto wspomnieć, że swoich sił na polu malarstwa próbował także Stefan Żeromski. Wykonał on, prawdopodobnie z pomocą żony Oktawii, ilustrację do utworu *Rozdzióbią nas kruki, wrony...*

Ekspozycja zawiera również reprintowe wydania dzieł Stefana Żeromskiego: *Echa leśne* ze zdobieniami Jana Bukowskiego, *Wiatr od morza* z winietami oraz inicjałami Tadeusz Gronowskiego, a także wydanie książki *Aryman mści się*; *Godzina* w opracowaniu graficznym firmy Gebethner i Wolf.

---

¹ Stefan Żeromski, *Dzienniki*. 3, 1888-1891, Warszawa 1956, s. 53.

Uzupełnienie wystawy (części poświęconej dramatom Żeromskiego) stanowią fotografie i rysunki pochodzące z zasobów Cyfrowej Biblioteki Narodowej Polona. Są wśród nich zdjęcia i rysunki dotyczące prapremiery spektaklu *Uciekła mi przepióreczka* z 1924 r. oraz dokumenty z 1912 r. i 1919 r. związane z inscenizacjami Sułkowskiego.

Nic nie przepadnie, nie zginie żadne twoje słowo. I w każdym pokoleniu żyć będziesz na nowo... – pisał niegdyś w wierszu poświęconym Żeromskiemu Gabriel Karski. Myśl wyrażona przez poetę spełnia się nieustannie dzięki takim przedsięwzięciom jak wystawa w filii nr 5 MBP w Kielcach, którą można oglądać od 21 października do 31 grudnia 2014 r.

Serdeczne podziękowanie kierujemy do Muzeum Narodowego w Kielcach za udostępnienie kopii eksponatów, jak również do wszystkich osób zaangażowanych w przygotowanie wystawy.

ILUSTROWANE WYDANIA DZIEŁ STEFANA ŻEROMSKIEGO

(ze zbiorów MBP w Kielcach)

1. ARYMAN mści się ; Godzina / [posł. Jan Zygmunt Jakubowski]. – [Warszawa] : Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 1975. – 84, [4] s. : il. ; 25 cm
Reprint wydania pierwszego (Warszawa : Gebethner i Wolff, 1904).
Książka wydana w pięćdziesiątą rocznicę śmierci pisarza. Wykonana techniką fotooffsetową w drukarni Narodowej w Krakowie w nakładzie 4000 egzemplarzy.
2. CHARITAS : powieść / il. Krzysztofa Henisza. – Warszawa : Czytelnik, 1956. - 362, [1] s., [4] k. tabl. : il. ; 21 cm. – (Walka z szatanem / Stefan Żeromski ; 3) (Dzieła. 2, Powieści / Stefan Żeromski ; pod red. Stanisława Pigonia ; wstęp Henryka Markiewicza ; t. 13)
3. CHARITAS : powieść / posł. Ewy Korzeniewskiej ; il. Krzysztofa Henisza. – Warszawa : Czytelnik, 1951. - 380 s., [4] k. tabl. : il. ; 21 cm . – (Walka z szatanem / Stefan Żeromski ; 3)
4. DOKTOR Piotr i inne opowiadania / [wybór Barbara Walczyna ; posł. Antonina Lubaszewska] ; il. Szymon Kobylański. – Warszawa : Nasza Księgarnia, 1989. – 190, [2] s. : il. ; 21 cm. – (Złoty Liść)
5. DUMA o hetmanie i inne opowiadania / il. Jana M. Szancera. – Warszawa : Czytelnik, 1957. - 229, [2] s., [6] k. tabl. : il. ; 21 cm. – (Dzieła. 1, Nowele i opowiadania / Stefan Żeromski ; pod red. Stanisława Pigonia ; wstęp Henryka Markiewicza ; t. 3)
6. DZIEJE grzechu. 1 / il. Moniki Żeromskiej. – Warszawa : Czytelnik, 1956. – 326, [1] s., [6] k. tabl. : il. ; 21 cm. – (Dzieła. 2, Powieści / Stefan Żeromski ; pod red. Stanisława Pigonia ; wstęp Henryka Markiewicza ; t. 7)
7. DZIEJE grzechu. 2 / il. Moniki Żeromskiej. – Warszawa : Czytelnik, 1956. – 274, [1] s., [6] k. tabl. : il. ; 21 cm. – (Dzieła. 2, Powieści / Stefan Żeromski ; pod red. Stanisława Pigonia ; wstęp Henryka Markiewicza ; t. 8)
8. ECHA leśne / w oprac. Zdzisława Jerzego Adamczyka ; [il. Janusz Szewczyk] . – Łódź ; Kielce : Wydawnictwo Łódzkie, 1985. – 75, [5] s. : rys. ; 17 cm

Monika Żeromska, Ilustracja do *Dziejów grzechu*. T. 1
(Warszawa 1956)

9. ECHA leśne / zdobienia Jan Bukowski ; posł. J. Z. Jakubowski. – Warszawa : Czytelnik, 1969. – [43], 1, VI, [2] s. : rys. ; 20 cm
Na k. tyt. także pseud. aut.: Maurycy Zych.
W wydaniu wykorzystano zdobienia Jana Bukowskiego z pierwszej edycji książkowej w roku 1905.
10. LUDZIE bezdomni : powieść / il. Krzysztofa Henisza. – Warszawa : Czytelnik, 1956. – 373, [2] s., [8] k. tabl. : il. ; 21 cm. – (Dzieła. 2, Powieści / Stefan Żeromski ; pod red. Stanisława Pignonia ; wstęp Henryka Markiewicza ; t. 3)
11. LUDZIE bezdomni / il. Krzysztof Henisz ; [posł. Janusz Wilhelmi]. – Warszawa : Czytelnik, 1954. – 393, [3] s., [7] k. il. ; 21 cm
12. NAWRACANIE Judasza : powieść / il. Krzysztofa Henisza. – Warszawa : Czytelnik, 1956. – 305, [3] s., [4] k. tabl. : il. ; 21 cm. – (Walka z szatanem / Stefan Żeromski ; 1) (Dzieła. 2, Powieści / Stefan Żeromski ; pod red. Stanisława Pignonia ; wstęp Henryka Markiewicza ; t. 11)
13. POPIOŁY : powieść z końca XVIII i początku XIX w. 1 / il. Antoniego Uniechowskiego. – Warszawa : Czytelnik, 1956. – 273, [2] s., [4] k. tabl. : il. ; 21 cm. – (Dzieła. 2, Powieści / Stefan Żeromski ; pod red. Stanisława Pignonia ; wstęp Henryka Markiewicza ; t. 4)
14. POPIOŁY : powieść z końca XVIII i początku XIX w. 2 / il. Antoniego Uniechowskiego. – Warszawa : Czytelnik, 1956. – 289, [2] s., [4] k. tabl. : il. ; 21 cm. – (Dzieła. 2, Powieści / Stefan Żeromski ; pod red. Stanisława Pignonia ; wstęp Henryka Markiewicza ; t. 5)
15. POPIOŁY : powieść z końca XVIII i początku XIX w. 3 / il. Antoniego Uniechowskiego. – Warszawa : Czytelnik, 1956. – 293, [2] s., [4] k. tabl. : il. ; 21 cm. – (Dzieła. 2, Powieści / Stefan Żeromski ; pod red. Stanisława Pignonia ; wstęp Henryka Markiewicza ; t. 6)
16. PROMIENÍ / il. Krzysztofa Henisza ; [oprac. graf. Jan S. Miklaszewski]. – Warszawa : Czytelnik, 1956. – 146, [2] s., [4] s. tabl. : il. ; 21 cm. – (Dzieła. 2, Powieści / Stefan Żeromski ; pod red. Stanisława Pignonia ; wstęp Henryka Markiewicza ; t. 2)
17. PRZEDWIOŚNIE / il. Krzysztofa Henisza. – Warszawa : Czytelnik, 1957. – 337, [2] s., [8] k. tabl. : il. ; 21 cm. – (Dzieła. 2, Powieści / Stefan Żeromski ; pod red. Stanisława Pignonia ; wstęp Henryka Markiewicza ; t. 14)

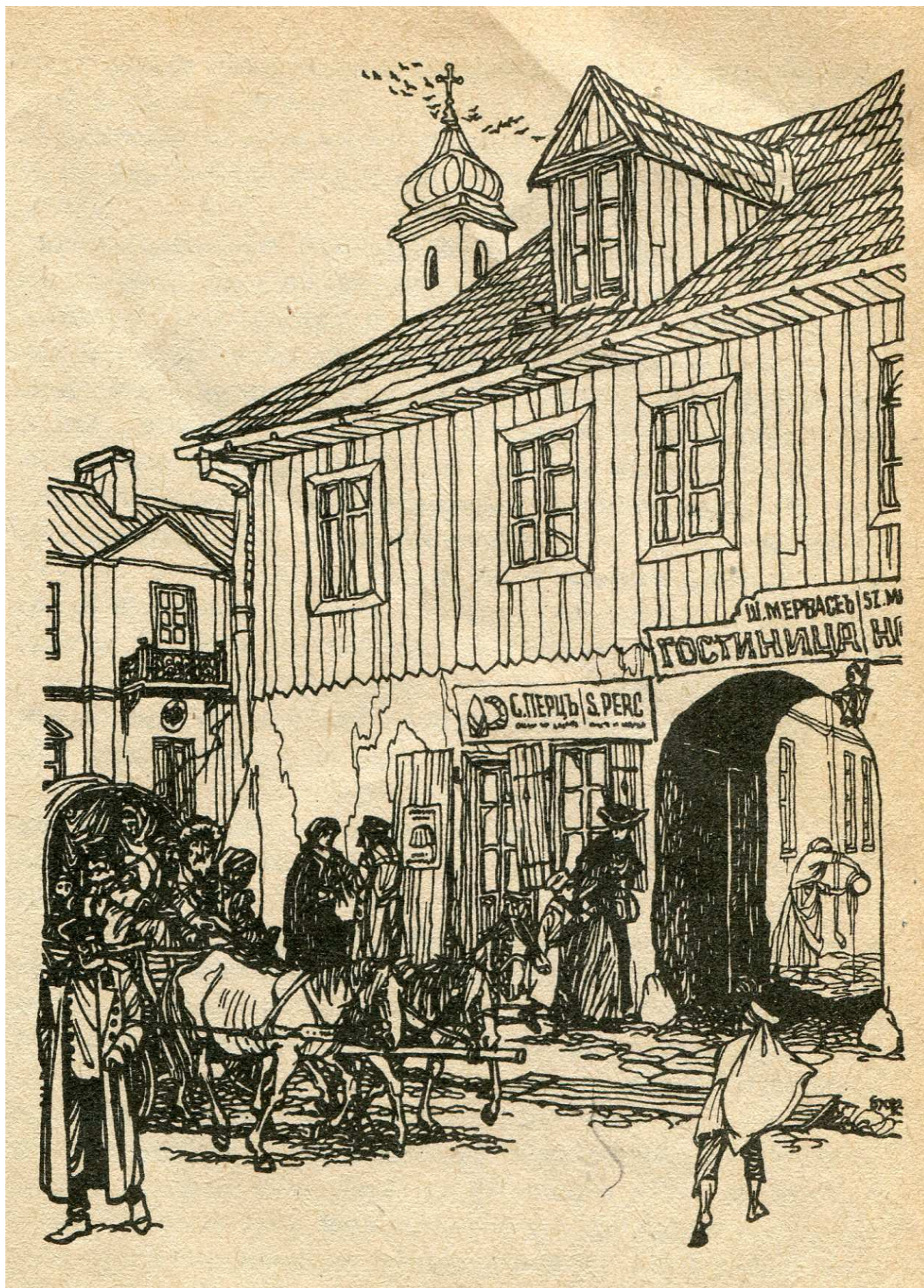

Krzysztof Henisz, Ilustracja do *Przedwiośnia*
(Warszawa 1956)

18. PUSZCZA Jodłowa / 4 plansze, okładka i zakończenie według drzeworytów Władysława Skoczylasa. – Warszawa : Czytelnik, 1973. – 29, [3] s. : il. ; 25 cm
Przedruk ed. J. Mortkowicza z 1926 r .
19. ROZDZIÓBIA nas kruki, wrony... / il. Jana S. Miklaszewskiego. – Warszawa : Czytelnik, 1956. - 281, [3] s., [4] k. tabl. : il. ; 21 cm. – (Dzieła. 1, Nowele i opowiadania / Stefan Żeromski ; pod red. Stanisława Pigonia ; wstęp Henryka Markiewicza ; t. 1)
20. ROZDZIÓBIA nas kruki, wrony.../ il. Jana S. Miklaszewskiego. – Warszawa : Czytelnik, 1956, - 282, [1] s., [4] k. tabl. : il. ; 21 cm.
Tekst według *Dzieł* Stefana Żeromskiego pod red. Stanisława Pigonia, Czytelnik, 1956.
21. SIŁACZKA ; Doktor Piotr / [projekt okł., il. Krystyna Gorecka-Wencel]. – Warszawa : Kama, 1994. – 67, [5] s. : il. ; 20 cm
22. SYZYFOWE prace / [oprac. graf. Krystyna Gorecka-Wencel]. – Wyd. 3. - Warszawa : Kama, [1997]. – 222, [2] s. : il. ; 21 cm. – (Lektury Szkolne z Opracowaniem)
23. SYZYFOWE prace / il. Szymon Kobylański ; posł. Jan Zygmunt Jakubowski. – Wyd. 25. – Warszawa : Nasza Księgarnia, 1984. – 278, [2] s. : il. ; 19 cm
24. SYZYFOWE prace : powieść współczesna / il. Moniki Żeromskiej. – Warszawa : Czytelnik, 1956. – 246, [1] s., [6] k. tabl. : il. ; 21 cm. – (Dzieła. 2, Powieści / Stefan Żeromski ; pod red. Stanisława Pigonia ; wstęp Henryka Markiewicza ; t. 1)
25. SYZYFOWE prace / il. Monika Żeromska ; [posł. Janusz Wilhelmi]. – Warszawa : Czytelnik, 1954. – 271, [1] s., [6] k. il. ; 21 cm
26. TRUDNA droga / [rys. Antoni Uniechowski] ; okładka Jan S. Miklaszewski. – [S.I] : Czytelnik, 1950 (Katowice : Spółdzielnia Wydawniczo-Oświatowa Czytelnik). – 66, [1] s. : il. ; 21 cm. – (Książka Nowego Czytelnika)
Wyjątek z powieści *Syzyfowe prace*.
27. URODA życia / il. Ottona Axera. – Warszawa : Czytelnik, 1956. - 394, [2] s., [8] k. tabl. : il. ; 21 cm. – (Dzieła. 2, Powieści / Stefan Żeromski ; pod red. Stanisława Pigonia ; wstęp Henryka Markiewicza ; t. 9)

Szymon Kobyliński, Ilustracja do *Szyzyfowych prac*
(Warszawa 1984)

28. WIATR od morza / [okładka, winiety, inicjały i oprac. graf. Tadeusza Gronowskiego]. – Wyd. nowe. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1996. – 258, [2] s. : il. ; 21 cm
Reprintowe wydanie pierwszej książki Państwowego Instytutu Wydawniczego, Warszawa 1946.
Tekst na podstawie edycji J. Mortkowicza z 1928 r.
29. WIATR od morza ; Wisła ; Międzymorze / il. Moniki Żeromskiej. – Warszawa : Czytelnik, 1957. – 373, [2] s., [5] k. tabl. : il. ; 21 cm. – (Dzieła. 1, Nowele i opowiadania / Stefan Żeromski ; pod red. Stanisława Pigonia ; wstęp Henryka Markiewicza ; t. 5)
30. WIATR od morza / [okładka, winiety, inicjały Tadeusza Gronowskiego]. – Wyd. nowe. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1946. – 258, [1] s. : il. ; 21 cm
Tekst na podstawie edycji J. Mortkowicza z 1928 r.
31. WIERNA rzeka / il. Monika Żeromska. – Warszawa : Czytelnik, 1956. – 157, [1] s., [8] k. tabl. : il. ; 21 cm. – (Dzieła. 2, Powieści / Stefan Żeromski ; pod red. Stanisława Pigonia ; wstęp Henryka Markiewicza ; t. 10)
32. WYBÓR wierszy / oprac. Jan Chmielewski ; [wstęp Marzena Michałowska-Kowalik ; il. Maria Dutkiewicz]. – Kielce : [Towarzystwo Uniwersytetów Ludowych, Oddział Kielce], 2004. – 71 s., 12 s. tabl. : il. ; 21 cm
33. ZAMIEĆ : powieść / il. Krzysztofa Henisza. – Warszawa : Czytelnik, 1956. – 242, [1] s. ; 21 cm. – (Walka z szatanem / Stefan Żeromski ; 2) (Dzieła 2, Powieści / Stefan Żeromski ; pod red. Stanisława Pigonia, wstęp Henryka Markiewicza ; t. 12)
34. ZAMIEĆ : powieść / posł. Ewa Korzeniewska ; il. Krzysztof Henisz. – Warszawa : Czytelnik, 1951. – 242, [1] s., [4] k. tabl. : il. ; 21 cm. – (Walka z szatanem / Stefan Żeromski : 2)

ILUSTRACJE Z WYDAWNICTW POŚWIĘCONYCH STEFANOWI ŻEROMSKIEMU

(ze zbiorów MBP w Kielcach)

1. LASOCKI, Kazimierz : Jaracz jako Smugon' : litografia // W: Jan Zygmunt Jakubowski. Stefan Żeromski. – Warszawa : Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych. – 1964. – 402 s. : il., fot., portr. ; 23 cm. – (Biblioteka „Polonistyki” / pod. red. J. Z. Jakubowskiego). – S. 194
Litografia do komedii *Uciekła mi przepióreczka*
2. LASOCKI, Kazimierz : Juliusz Osterwa w roli prof. Przełęckiego : litografia // W: Kazimiera Zapałowa. Muzeum Lat Szkolnych Stefana Żeromskiego : [przewodnik] / Muzeum Narodowe w Kielcach. – Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza, [1983]. – 72 s. : il., faks., fot., portr. ; 16 x 24 cm. – S. 25
Litografia do komedii *Uciekła mi przepióreczka*, wykonana po prapremierze spektaklu
3. LASOCKI, Kazimierz : Smugoniowa – Maria Niedzielska-Malanowicz : litografia // W: Jan Zygmunt Jakubowski. Stefan Żeromski. – Warszawa : Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych. – 1964. – 402 s. : il., fot., portr. ; 23 cm. – (Biblioteka „Polonistyki” / pod. red. J. Z. Jakubowskiego). – S. 251
Litografia do komedii *Uciekła mi przepióreczka*
4. ŻEROMSKI, Stefan Żeromski : Ilustracja do *Rozdzióbią nas kruki, wrony* // W: Jan Paszek. Żeromski. – Wrocław : Wydawnictwo Śląskie, 2001. – 232, [2] s. : il. (w tym kolor.) ; 20 cm. – (A to Polska Właśnie). – S. 71
Prawdopodobnie Żeromski wykonał tę ilustrację z pomocą żony Oktawii

Stefan Żeromski, Ilustracja do *Rozdzióbią nas kruki, wrony*
(Jan Paszek, Żeromski, Wrocław 2001)

ILUSTRACJE DO UTWORÓW STEFANA ŻEROMSKIEGO

(ze zbiorów Muzeum Narodowego w Kielcach)

1. MNKi/Ż/66 Antoni Uniechowski, akwarela do *Przedwiośnia* pt. *Pochód robotniczy w Alejach Ujazdowskich*
2. MNKi/Ż/67 Antoni Uniechowski, akwarela do *Przedwiośnia* pt. *Pochód robotniczy w Łodzi*
3. MNKi/Ż/68 Jan Marcin Szancer, akwarela do *Wiatru od morza* pt. *Smutek w puszczy pomorskiej*
4. MNKi/Ż/77 Krzysztof Henisz, rysunek do noweli *Zmierzch*
5. MNKi/Ż/78 Krzysztof Henisz, rysunek do noweli *Zapomnienie*
6. MNKi/Ż/79 Krzysztof Henisz, rysunek do *Popiołów* pt. *Na San Domingo*
7. MNKi/Ż/80 Krzysztof Henisz, rysunek do *Popiołów* pt. *Bicie Michnika*
8. MNKi/Ż/81 Krzysztof Henisz, rysunek do *Sułkowskiego* pt. *Sułkowski przy ognisku*
9. MNKi/Ż/84 Świadek Stefana Żeromskiego z klasy trzeciej
10. MNKi/Ż/117 Rękopis *Wiernej rzeki*
11. MNKi/Ż/169 Antoni Uniechowski, ilustracja do *Popiołów* pt. *W domu pani Ołowskiej*
12. MNKi/Ż/183 Krzysztof Henisz, rysunek do *Popiołów*
13. MNKi/Ż/205 Krzysztof Henisz, ilustracja do *Przedwiośnia*
14. MNKi/Ż/207 Krzysztof Henisz, ilustracja do *Walki z szatanem*, T.1, *Nawracanie Judasza*
15. MNKi/Ż/250 Szymon Kobyliński, ilustracja do *Szyzyfowych prac*
16. MNKi/Ż/518 Monika Żeromska, ilustracja do *Wiernej rzeki*

17. MNKi/Ż/526 Monika Żeromska, ilustracja do *Wiernej rzeki*
18. MNKi/Ż/528 Monika Żeromska, ilustracja do *Wiernej rzeki*
19. MNKi/Ż/548 Henryk Papierniak, ilustracja do *Urody życia*
20. MNKi/Ż/555 Henryk Papierniak, ilustracja do *Urody życia*
21. MNKi/Ż/588 Henryk Papierniak, ilustracja do *Urody życia*
22. Kopia podania matki Żeromskiego z prośbą o przyjęcie syna do szkoły
(oryginał w APK)

Henryk Papierniak, Ilustracja do *Urody życia*
(kopia ze zbiorów Muzeum Narodowego w Kielcach, MNKi/Ż/555)

DOKUMENTY ELEKTRONICZNE

(z zasobu Cyfrowej Biblioteki Narodowej Polona)

1. <http://polona.pl/item/8654958/0/> [dostęp dnia 13 lipca 2014 r.]

Spektakl *Sułkowski* Stefana Żeromskiego. Rys. Józefa Wodyńskiego przedstawiający Marcina Bay-Rydzewskiego jako Herkulesa III d'Este w *Sułkowskim* Stefana Żeromskiego. Spektakl w wykonaniu Teatru Wielkiego we Lwowie. Scenografia Józef Wodyński, 1919 r. (Biblioteka Narodowa, sygn. F. 114786/I)

2. <http://polona.pl/item/13201189/0/> [dostęp dnia 13 lipca 2014 r.]

Spektakl *Sułkowski* Stefana Żeromskiego podczas zjazdu chłopów w Czaślawiu, 1912 r. Stanisław Bujwid jako Sułkowski, Franciszek Szczygieł jako Zalesiak, Stefan Kopczyński jako Trzmiel, Stanisław Kloczkowski jako Żmuda, Antoni Suchta jako Boś, Franciszek Łazęcki jako Ogniewski, Franciszek Kociszewski jako Kołomański, Kazimierz Rouppert jako Zawilec : [fotografia] (Biblioteka Narodowa, sygn. F. F.114783/III)

3. <http://polona.pl/item/10161465/0/> [dostęp dnia 13 lipca 2014 r.]

Stanisław Bujwid jako Sułkowski w spektaklu *Sułkowski* Stefana Żeromskiego, 1912 r. : [fotografia] (Biblioteka Narodowa, sygn. F. F.114791/II)

4. <http://polona.pl/item/8654953/0/> [dostęp dnia 13 lipca 2014 r.]

Stefan Żeromski i Juliusz Osterwa przy omawianiu tekstu sztuki *Uciekła mi przepióreczka*, 1924 r. : [fotografia] (Biblioteka Narodowa, sygn. F.114776/I)

ŹRÓDŁA I OPRACOWANIA

(ze zbiorów MBP w Kielcach)

1. ADAMCZYK, Zdzisław Jerzy. Wstęp // W: Żeromski, Stefan. Echa leśne / w oprac. Zdzisława Jerzego Adamczyka ; [il. Janusz Szewczyk]. – Łódź ; Kielce : Wydawnictwo Łódzkie, 1985. – 75, [5] s. : rys. ; 17 cm. – S. 33-34
2. ADAMCZYK, Zdzisław Jerzy. Wstęp // W: Żeromski, Stefan. Puszcza jodłowa . – Kielce : Dom Książki, 1989. – 48 s. : faks. ; 21 cm. – S. 7
3. EILE Stanisław. *Legenda Żeromskiego. Recepcja twórczości pisarza w latach 1892-1926*, Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1965. – 343s. , [1] k. tabl. : portr. ; 21 cm
4. GIEDROYC, Jerzy. Autobiografia na cztery ręce / oprac. i posłowiem opatrzył Krzysztof Pomian. – Warszawa: Czytelnik, 1994. – 325, [3] s., [56] s. tabl. : faks., fot., portr. ; 22 cm. – Biblioteka „Kultury”. – S. 18
5. HERLING-GRUDZIŃSKI, Gustaw. Dziennik pisany nocą 1884-1888. T. 1. – [Warszawa] : Plejada, [1990]. - 2 t. (161, [2] ; 246, [1] s.) ; 19 cm. – S. 61-62
Zapis pod datą: 15 września 1984
6. JAKUBOWSKI, Jan Zygmunt. Nowe spotkanie z Żeromskim : studia, szkice, polemiki. – Wyd. 2 popr. i rozszerz. - Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1975. – 254, [2] s. ; 24 cm
7. JAKUBOWSKI, Jan Zygmunt. Stefan Żeromski. - Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1974. – 118, [2] s. : il., portr. ; 20 cm. – (Małe Portrety Literackie)
8. JAKUBOWSKI, Jan Zygmunt. Stefan Żeromski. – Warszawa : Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1964. – 402 s. : il., fot., portr. ; 23 cm. – (Biblioteka Polonistyki / pod. red. J. Z. Jakubowskiego)
9. KĄDZIELA, Jerzy. – Wyd. 2. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1979. – 608 s., [32] k. tabl. : il. ; 21 cm
10. MORTKOWICZ-OLCZAKOWA, Hanna. O Stefanie Żeromskim: Ze wspomnień i dokumentów. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1964. – 451, [1] s., [7] k. tabl. : il. ; 23 cm

Monika Żeromska, Ilustracja do *Wiernej rzeki*
(kopia ze zbiorów Muzeum Narodowego w Kielcach, MNKi/Ż/528)

11. NATANSON, Wojciech. Stefana Żeromskiego droga do teatru. – Warszawa : Czytelnik, 1970. – 233, [3] s., 12 tabl. : il. ; 18 cm
12. PASZEK, Jan. Żeromski. – Wrocław : Wydawnictwo Śląskie, 2001. – 232, [2] s. : il. (w tym kolor.) ; 20 cm. – (A to Polska Właśnie)
13. STEFAN Żeromski. W pięćdziesiątą rocznicę śmierci : studia i szkice / pod. red. Zbigniewa Golińskiego. – Warszawa: Czytelnik, 1977. – 433, [3] s., [1] k. portr. ; 22 cm
14. WACHOWICZ, Barbara. Ogród młodości. – Warszawa : Wydawnictwa Radia i Telewizji, 1990. – 517 s. : fot., 20 cm
15. WSPOMNIENIA o Stefanie Żeromskim / zebrał i oprac. Stanisław Eile. – Warszawa : Czytelnik, 1961. – 427, [1] s. : fot., portr. ; 23 cm
16. ZAPAŁOWA, Kazimiera. Muzeum Lat Szkolnych Stefana Żeromskiego : przewodnik / Muzeum Narodowe w Kielcach. – Kielce: Muzeum Narodowe : Towarzystwo im. Stefana Żeromskiego, 1996. – 56, [4] s. : il., faks., fot., portr. ; 21 x 22 cm
17. ZAPAŁOWA, Kazimiera. Muzeum Lat Szkolnych Stefana Żeromskiego : [przewodnik] / Muzeum Narodowe w Kielcach. – Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza, [1983]. – 72 s. : il., faks., fot., portr. ; 16 x 24 cm
18. ZAPAŁOWA, Kazimiera. Miejsce zostało to samo : biograficzno-literacka wędrówka śladami Żeromskiego po ziemi świętokrzyskiej. – Kielce : Agencja JP, 2005. – 172 s. : il. (gł. kolor.) ; 21 cm
19. ZAPAŁOWA, Kazimiera. Rodzina Stefana Żeromskiego w Świętokrzyskiem . – Kielce : Muzeum Lat Szkolnych Stefana Żeromskiego : Agencja JP, 2003. – 350 s. : il. (w tym kolor.), mapy, err. ; 23 cm
20. ŻEROMSKA, Monika. Wspomnienia. – Warszawa : Czytelnik, 1993.- 318, [2] s. : fot. ; 21 cm
21. ŻEROMSKA, Oktawia. Listy do Stefana Żeromskiego / oprac., wstępem i przypisami opatrzył Zdzisław Jerzy Adamczyk. – Łódź : Wydawnictwo Łódzkie, 1972. – XXVII, [1], 151, [4] s., 6 tabl. : il. ; 18 cm
22. ŻEROMSKI, Stefan. Dzienniki. 1, 1882-1886. – Warszawa : Czytelnik, 1953. - 562 s., [32] s. tabl., [1] k. portr. ; 24 cm. – (Z Prac Instytutu Badań Literackich)

Antoni Uniechowski, Ilustracja do *Popiołów* pt. *W domu pani Ołowskiej*
(kopia ze zbiorów Muzeum Narodowego w Kielcach, MNKi/Ż/169)

23. ŻEROMSKI, Stefan. Dzienniki. 2, 1886-1887 / [tekst do dr. przygot. z autogr. Wacław Borowy i Stanisław Adamczewski ; przypisy oprac. Jerzy Kądziała]. – Warszawa : Czytelnik, 1954. - 642 s., [21] s. fot., portr. ; 25 cm. – Indeksy
24. ŻEROMSKI, Stefan. Dzienniki. 3, 1888-1891 / [tekst do dr. przygot. z autogr. i przypisami opatrzył Jerzy Kądziała]. – Warszawa : Czytelnik, 1956. - 701 s., [56] s. tabl. ; 24 cm. – Indeksy

Janusz Szewczyk, Ilustracja do *Ech leśnych*
(Łódź; Kielce 1985)

CYTATY

DUMA O HETMANIE

W [...] atmosferze bolesnego rozczarowania, jakie przyniósł upadek rewolucji, trzeba odczytać i *Dumę o hetmanie*. Klęska cecorska została tu przedstawiona w obrazach pełnych patosu i ekspresji. Przykłady anarchii i samowoli szlacheckiej, krzywda ludu, borykanie się „wielkich polskich charakterów” z bezmyślnością i egoizmem ogółu – te wszystkie świadectwa życia dawnej Polski w *Dumie o hetmanie* skojarzyły się ze świadomością Żeromskiego z niedawną podłością „polskich panów”, jaką przedstawił w *Słowie o bandosie* – „I potknęło się o kamień ten Szczęście polskie, Ojczyzna nasza”.

Jan Zygmunt Jakubowski, *Stefan Żeromski*, Warszawa 1964, s. 55

DZIEJE GRZECHU

[...] powieść była wstrząsem, [...]. Oburzenie na „niemoralność” ogarnia nawet życzliwych Żeromskiemu społeczników:

Przeczytałam w dniach ostatnich *Dzieje grzechu* – lamentuje Orzeszkowa w liście do Reymonta – Czy Pan to już zna? Wiele dałabym za to, aby wiedzieć, jakie jest o tym zdanie Pana. Moje brzmi tak: aj-aj-aj-aj! oj-aj-aj-aj! Szkoda! szkoda! szkoda! Ratujcie! Talent wielki od rozkładu, społeczeństwo od zatrucia ratujcie.

Sentymentalnej autorce *Nad Niemnem*, wychowanej na dyskretnej w sprawach erotycznych polskiej literaturze, nie mieści się w głowie, jak „Jeden z pierwszych talentów w kraju, w takim, jak my, narodzie i w takim dla tego narodu, jak dzisiejszy, momencie takie rzeczy pisał, na takie drogi umysły i wyobraźnię wiódł...”.

Eile Stanisław, *Legenda Żeromskiego. Recepcja twórczości pisarza w latach 1892-1926*, Kraków 1965, s. 64-66

ECHA LEŚNE

„Najpiękniejszą nowelą polską” i „jedną z najpiękniejszych nowel świata” nazwał *Echa leśne* Jarosław Iwaszkiewicz. Konrad Górski w zakończeniu swojego szkicu o *Echach leśnych* pisał, że „jest to chyba jedno z największych arcydzieł naszej prozy narracyjnej w zakresie małych form”. Taka wysoka ocena utworu uzasadniona jest tym przede wszystkim, że doniosła problematyka narodowa wyrażona tutaj została za pomocą skromnych i niesłychanie prostych środków wyrazu.

Jan Zygmunt Jakubowski zwrócił uwagę, że „wszystkie utwory [Żeromskiego – A. Z.] traktujące o powstaniu styczniowym mają kompozycję bardzo zwartą, że nie ma w nich różnorodnych dygresji, które tak często zjawiają się na stronicach jego dzieł i które budziły tyle zastrzeżeń krytyki...”.

Zdzisław J. Adamczyk, *Wstęp do: Stefan Żeromski, Echa leśne*, Łódź - Kielce, 1988, s. 33-34

LUDZIE BEZDOMNI

Żeromski wspominał po latach, że po ukazaniu się powieści otrzymał od działacza rewolucyjnego Mariana Abramowicza, przebywającego na zesłaniu, fotografię wygnańca i jego rodziny z napisem na odwrocie: „Za *Bezdomnych* od bezdomnych podziękowanie i pozdrowienia”. Żeromski zaopatrzył tę niecodzienną dedykację następującą uwagą: „Była to w moim życiu pisarskim najzaszczytniejsza <<recenzja>> i najwyższa nagroda...”.

Jan Zygmunt Jakubowski, *Stefan Żeromski*, Warszawa 1964, s. 33

NOWELE I OPOWIADANIA

Debiut książkowy Żeromskiego przypada na rok 1895, kiedy ukazały się dwa zbiory jego nowel: *Opowiadania* (zawierając *Zapomnienie*, *Doktora Piotra*, *Siłaczkę*, *Cokolwiek się zdarzy*, *Ananke*, *Zmierzch*, *Złe przeczucie*, *Po Sedanie*, *Pokorę*, *Oko za oko*, *Niedzielę*, *Z dziennika*) i tom pt. *Rozdziobią nas kruki, wrony... Obrazki z ziemi mogił i krzyżów* (nowela tytułowa, *Mogiła*, *Źródło*, *W sidłach niedoli*, *Poganin*, *Do swego Boga*). Żeromski przemówił od razu jako pisarz dojrzały. Wspomniane książki postawiły go wśród najwybitniejszych pisarzy jego czasów. Po lekturze *Dzienników* wiemy, że tę drogę do dojrzałości poprzedzały lata upartych ćwiczeń literackich – wiersze, zarysy powieści i dramatów.

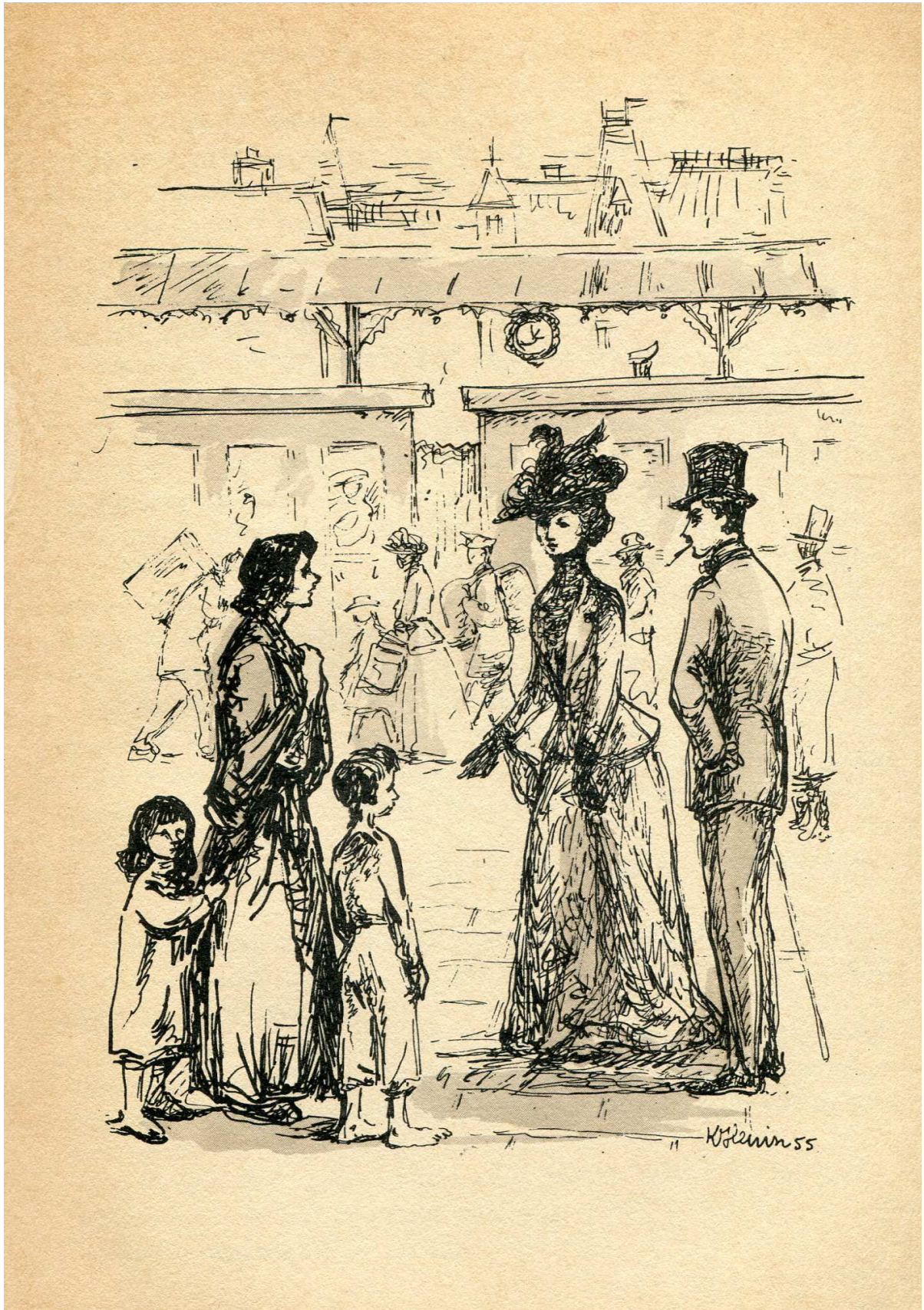
Jan Zygmunt Jakubowski, *Stefan Żeromski*, Warszawa 1964, s. 19

W maju 1892 roku wzdychał Żeromski, patrząc na spieniony wodospad górskiego potoku w Dolinie Strążyńskiej: „Ach, gdybym mógł odmalować albo opisać, albo opowiedzieć, jak ta woda leci w pewnym miejscu, w granitowym gardle, rozbita na drgającą, białą jak mleko, skłębioną pianę!”

Tak to określił – jako równorzędne sposoby interpretacji: odmalować albo opowiedzieć. Świadczy to, że obok pasji literackiej także i chęci, a nawet porywy

Krzysztof Henisz, Ilustracja do *Ludzi bezdomnych* (Warszawa 1956)

malarskie mieściła bogata natura młodego Żeromskiego.

Hanna Mortkowicz-Olczakowa, *O Stefanie Żeromskim ze wspomnień i dokumentów*, Warszawa 1964, s. 182

Żeromski interesował się malarstwem i sam próbował malować [...], szczególnie podczas pobytu w Szwajcarii. Namalował kilkanaście obrazów. W roku 1894 Prus dziękował mu za „lanszaft z chłopcem”. Pięć podobnych obrazków podarował amator-akwarelista Zygmuntowi Wasilewskiemu, swojemu koledze w Raperswilu. Ilustracja do noweli „Rozdzióbią nas kruki, wrony” jest sygnowana przez Żeromskiego, choć czasami dopuszcza się współudział Oktawii.

Jerzy Paszek, *Żeromski*, Wrocław 2001, s. 71

POPIOŁY

O *Popiołach* można [...] „mówić i mówić bez końca”. To powieść o dalekiej przeszłości, o bohaterstwie legionów Dąbrowskiego, o narodzinach nowej świadomości narodu na początku długiej nocy niewoli, o życiu różnych środowisk społecznych i kulturalnych, o radościach i męce miłości, o urokach sztuki i ziemi. „Kto *Lalkę* przeżył, wiele przeżył” – powiedział Prus o swej powieści, największej powieści społeczno-obyczajowej w literaturze polskiej. Można ten sąd powtórzyć i o *Popiołach*, najpiękniejszej powieści historycznej w dziejach naszej nowoczesnej literatury.

Jan Zygmunt Jakubowski, *Stefan Żeromski*, Warszawa 1964, s. 46-47

Źródła historycznego *Popiołów* zostały już dostatecznie opracowane przez badaczy. Wiemy, w jakim stopniu pomogła do zbierania źródeł praca bibliotekarska, łatwy dostęp do rozlicznych materiałów. Żeromski brnął coraz dalej poprzez gąszcz pomocniczych lektur. I prawdą było to, co napisał wiosną 1904 roku do Zenona Przesmyckiego:

„Od lat blisko pięciu byłem wciąż zajęty zbieraniem materiałów do powieści *Popioły*. Siedząc w bibliotece wlaźłem formalnie w coraz to nowe materiały, w coraz to nowe kwestie i byłbym może wcale nie wybrnął z okręgu, którym się opasywałem, gdyby nie choroba zeszłoroczna, która wszystko ucięła od razu”.

Choroba, krwotoki przerwały również dalszą pracę nad udoskonalaniem,

przepracowywaniem, przepisywaniem tekstu. Koniec powieści przepisywała już pani Oktawia.

Hanna Mortkowicz-Olczakowa, *O Stefanie Żeromskim. Ze wspomnień i dokumentów*, Warszawa 1964, s. 179

POWIEŚĆ O UDAŁYM WALGIERZU

Jeszcze bardziej podobał się *Walgierz*, i to nie tylko za walory poetycko-stylistyczne, lecz także za podniosły ideał etyczny wyrażony przez alegorię, w której dopatrywano się ogólnej myśli o Polsce. Nigdy nie chwalono Żeromskiego takim zgodnym chórem w „Czasie”, „Słowie”, „Przeglądzie Polskim”, „Przeglądzie Powszechnym” i lwowskiej „Gazecie Kościelnej”.

Kiedy się powieść o Walgierzu przeczyta raz - pisał Stanisław Turowski [„Czas”, 1906, nr 233-235; „Słowo”, 1906, nr 279-281 – A.Z.] – wyda się piękną, kiedy drugi, wrażenie wzrasta, kiedy jeszcze raz, podziw przechodzi w zachwyty.

Eile Stanisław, *Legenda Żeromskiego. Recepcja twórczości pisarza w latach 1892-1926*, Kraków 1965, s.60-61

PROMIEN

W Polsce, jak wiadomo, najgorętszym zwolennikiem niezależności inteligenckiej był właśnie Stefan Żeromski, który już w latach dziewięćdziesiątych próbował założyć w Kielcach pismo „niezależnej inteligencji”, a w *Promieniu* przedstawił nam potem trudności związane z realizacją tego pomysłu. W pierwszym i drugim dziesięcioleciu XX wieku dążenie do tworzenia pism niezależnych przejawia cały szereg polskich literatów ówczesnych, o czym świadczą ich listy wystosowane do Stefana Żeromskiego z prośbą o pomoc i współpracę (m.in. Niemojewskiego, Daniłowskiego, Grubińskiego, Młynarskiego i innych).

Halina Janaszek-Ivanickova, *Etos inteligencki Żeromskiego na tle współczesnej literatury europejskiej*, w: *W pięćdziesiątą rocznicę śmierci Stefana Żeromskiego*, studia i szkice pod redakcją Zbigniewa Golińskiego, Warszawa 1977, s. 99

Wiele jest miast na świecie, którym poeci i prozaicy poświęcili liczne wersy, będące dowodem ich przywiązania do tych miejsc, wspomnień osób, murów, ulic. Często są to zdania przepelnione egzaltacją, tęsknotą, miłością, a czasem

Jan Marcin Szancer, Ilustracja do *Powieści o Udatym Walgierzu*
(*Duma o hetmanie i inne opowiadania*, Warszawa 1957)

zawierają w sobie gorycz, jaskrawość widzenia, ostrość ocen.

Kielce, dzięki twórczości Stefana Żeromskiego, znalazły się w szeregu takich miast, występując pod swą własną nazwą lub pod literacką, fikcyjną nazwą Łżawca [w *Promieniu* – A. Z.] czy Klerykowa [w *Szyzyfowych pracach* – A. Z.].

Kazimiera Zapałowa, *Wstęp do: Kielce Żeromskiego: wybór cytacji z utworów Stefana Żeromskiego*, wstęp, redakcja oraz opracowanie graficzne i typograficzne Kazimiera i Andrzej Zapałowie, Kielce 1984, s. 3

Raduski wdział prędko swój lekki paltocik i ruszył na miasto. Ulice były puste, sklepy zamykano. Ciepłe przeciągi wiatru szły wzdłuż i w poprzek Łżawca, topiąc do reszty śnieg zmokły, czarny, obracając bruki w topiele i bagna. [...] Za czasów uczniowskich, przed piętnastu laty, mieszkał był w tej okolicy. Znał każdą rudere, każdą dziurę, każdy rów, znał przyległe pola, krzaki i las w sąsiedztwie.

Stefan Żeromski, *Promień*, Warszawa 1956, s. 23-24

PRZEDWIOŚNIE

Byłem krytyczny wobec wieszczów, natomiast pasjonowałem się Brzozowskim i Żeromskim. [...] Od Brzozowskiego za to nie sposób się było oderwać. Czytałem wtedy jego utwory powieściowe: *Dębinę* i *Płomienie*, które wywarły na niewielki wpływ. Ale największy wywarł Żeromski. Byłem żeromszczykiem i w pewnym sensie zostałem nim do dziś. *Przedwiośnie*, które czytałem znacznie później, było dla mnie wielkim przeżyciem [...]

Jerzy Giedroyc, *Autobiografia na cztery ręce*, Warszawa 1994, s. 18

PUSZCZA JODŁOWA

„W uszach moich trwa szum twój, lesie dzieciństwa i młodości – choć tyle już lat nie dano mi go słyszeć na jawie! Przebiegam w marzeniu wyniosłe góry – Łysicę, Łysiec, Strawczaną, Bukową, Klonową, Stróżnę – góry moje domowe – Radostową i Kamień – oraz wszystkie dalekie siostrzyce.”

Te słowa napisał Stefan Żeromski, mając lat sześćdziesiąt, w jednym z ostatnich swoich utworów. Powracał nim w głąb puszczy jodłowej, na stoki gór, u których wyrastał. [...] A najbliższa, domowa, góra Radostowa stała się wedle wyznań samego Żeromskiego jakąś skalą jego wysiłków życiowych:

„Każda trudna, duża i ciężka praca jakiegokolwiek natury, literacka, biblioteczna czy inna, obrazowo i porównawczo mierzy się w mej wyobraźni, w mej

sile mięśniowej i nerwowej na wysokości góry Radostowej. Jestem oto jej podnóża, w Leszczynach, w Mącholicach, w Bęczkowie – jestem na pierwszym garbie, na drugim, na trzecim – jestem niedaleko wierzchołka – jestem na szczycie! Widzę już mój kres i mój cel: rodzinny dom! Schodzę z rozmachem w dół! Otom już w granicy naszych pól. Widzę drzwi, przekraczam próg... Upadam po trudzie na cichy i radosny spoczynek...”

Hanna Mortkowicz-Olczakowa, *O Stefanie Żeromskim. Ze wspomnień i dokumentów*, Warszawa 1964, s. 403-404

SUŁKOWSKI

Z myślą o pisaniu Sułkowskiego wyjeżdżał Żeromski w lipcu 1909 roku do Paryża, gdzie się pierwotnie miały rozgrywać trzeci i czwarty akt dramatu. Od tego zamiaru pisarz odstąpił, żaden akt nie rozgrywa się we Francji; trzy pierwsze we Włoszech, czwarty w Lozannie, piąty w Egipcie. Faktem jest, że w paryskich bibliotekach kontynuował Żeromski intensywne poszukiwania, dotyczące realiów utworu. Cała praca, zaczęta w Krakowie, zakończona w marcu 1910 r. w Paryżu, zabrała blisko rok czasu.

Wojciech Natanson, *Stefana Żeromskiego droga do teatru*, Warszawa 1970, s. 81

W [...] liście do żony [...] Żeromski pisał: „...mam już wszystko przygotowane, ale brak jeszcze siły woli, żeby tak kolosalną rzecz, europejskie przedsięwzięcie zacząć”. Istotnie, było to przedsięwzięcie nader ambitne i budzące szacunek. Wyjść wreszcie poza polskie opłotki, odsłonić nie tylko tragedię polskich walk o niepodległość, lecz ukazać również w postaci Sułkowskiego i Księżniczki „tragedię męża i niewiasty”, rozważyć historyczną rolę Napoleona, przeniknąć tajemnice hieroglifów i mitów egipskich. Zamiar istotnie wielki, „rzecz kolosalna”, ale – stwierdźmy przy całym szacunku i podziwie dla wielkości zamierzenia – struktura jego dramatu nie udźwignęła tak obfitego bogactwa problemów. Zostały one jedynie zasygnalizowane, nie stały się żywą częścią dramatycznej materii.

Jan Zygmunt Jakubowski, *Nowe spotkanie z Żeromskim. Studia – szkice - polemiki*, Warszawa 1975, s. 205

Jan S. Miklaszewski, Ilustracja do utworu *Do swego Boga*
(*Nowele i opowiadania*, Warszawa 1956)

SYZYFOWE PRACE

„Romans z Żeromskim” – zwłaszcza dla kogoś, pochodzącego jak ja z tych samych co on stron, kształconego w szkole z *Syzyfowych prac*, która w dwudziestoleciu niepodległości nosiła jego imię – jest sprawą skomplikowaną. Od miłości do „przewycięzania żeromszczyzny”, z wahadłowymi przyływami i odpływami sentymentu. Młodzi wychowani w PRL na ogół go nie czytali, albo jeśli czytali, to z rezerwą należną „pocziwym starociom”. [...] Wśród starszych ode mnie mógłbym wymienić troje tylko przysięgłych „żeromszczyków”: Jerzego Giedroycia, Lidię Ciołkoszową i śp. Juliusza Poniatowskiego. Sam pozostałem wierny *Wiernej rzece*, *Syzyfowym pracom*, *Echom leśnym* i *Puszczy jodłowej*, ale z pobudek w dużym stopniu „lokalnych”.

Gustaw Herling-Grudziński, *Dziennik pisany nocą. 1984-1988*,
Warszawa 1990, t. 1, s. 61-62 (zapis pod datą: 15 września 1984)

Do Jego Wielmożności Pana Dyrektora Kieleckiego Męskiego Gimnazjum, mieszkanki wsi Ciekoty powiatu kieleckiego, Józefy Żeromskiej prośba.

Chcąc dać możność kształcenia się mojemu synowi, Stefanowi Żeromskiemu, w powierzonym Pańskiej pieczy zakładzie naukowym, mam honor pokornie prosić Pana o polecenie przeegzaminowania go, poddania badaniom lekarskim i przyjęcie do tej klasy, do której według swej wiedzy i wieku jest odpowiedni, przy czym mam zaszczyt wyjaśnić, że przygotował się do klasy wstępnej i do tego czasu uczył się w początkowej szkole we wsi Psarach. Do niniejszego dołączam świadectwo urodzenia, pochodzenia i szczepienia ospy.

Kielce, 9 sierpnia 1874 r.

Józefa Żeromska

Kazimiera Zapałowa, *Miejsce zostało to samo. Biograficzno-literacka wędrówka śladami Żeromskiego po ziemi świętokrzyskiej*, Kielce 2005, s. 94

Jedyny realny ślad, który się zachował po [...] matce Stefana Żeromskiego – to jej podpis. Tylko podpis. Położyła go drżącą ręką pod tekstem podania. Sama po rosyjsku pisać nie umiała. Toteż ktoś znajomy uproszony napisał w jej imieniu podanie do „Dyrektora Kieleckiego Męskiego Gimnazjum” o przyjęcie syna Stefana Żeromskiego do tej klasy, „do której według swych zdolności i wieku jest odpowiedni”. [...]

I dziś, kiedy chcemy sobie wyobrazić, jak wyglądała matka Stefana Żeromskiego – to zawsze narzuca się naszej wyobraźni obraz drżącej, zmęczonej kobiety w zakurzonej sukni. Zadyszana, cała w gorączkowych wypiekach stoi w tłumie innych polskich matek przed gmachem kieleckiego gimnazjum. Tak

właśnie, jak opisał jej syn po wielu latach panią Borowiczową w *Syzyfowych pracach*. Jak zapamiętał samego siebie u jej boku, z małą ręką w jej gorącej spontanicznej dłoni. Ostrzyżonego dziesięciolatka, kandydata do klasy wstępnej, a więc do wiedzy – czekającego na wyrok łaski. Marcinka, którego stworzył później, czy po prostu Stefanka, którym był wtedy.

Hanna Mortkowicz-Olczakowa, *O Stefanie Żeromskim. Ze wspomnień i dokumentów*, Warszawa 1964, s. 24-25

UCIEKŁA MI PRZEPIÓRECZKA

[...] Teczka opatrzona jego [Aleksandra Patkowskiego – A. Z.] nazwiskiem w zbiorze korespondencji Żeromskiego zawiera bogaty zbiór planów, drukowanych programów, zawiadomień dotyczących działalności Uniwersytetów Powszechnych, wakacyjnych kursów nauczycielskich, które wielki pisarz niewątpliwie przeglądał, a może i czytał dokładnie i które stały się już niebawem podniętą i materiałem do napisania sztuki *Uciekła mi przepióreczka*. [...]

Nazwiska wszystkich profesorów, występujących w *Przepióreczce*, wywodzą się od nazw miejscowości otaczających jego [Żeromskiego – A. Z.] rodzinny dom: Bęczkowski od Bęczkowa, Przełęcki od Przełęki, Wilkosz od Wilkowa, Ciekocki od Ciekot, Radostowiec od Radostowej, Kleniewicz od Klonowej i tak dalej.

Hanna Mortkowicz-Olczakowa, *O Stefanie Żeromskim. Ze wspomnień i dokumentów*, Warszawa 1964, s. 406-409

„Reduta” rozpoczęła swoją działalność od wystawienia dramatu *Ponad śnieg bielszym się stanie*, co odbyło się w rocznicę powstania listopadowego, dnia 29 listopada 1919 roku. Ale nie ten utwór był utworem programowym młodego teatru. Program wypowiedziała najpełniej *Przepióreczka*, która po przeniesieniu się „Reduty” do Wilna nie schodziła z afisza przez długie wieczory.

[...] Oglądałem też fotografię z miłą dedykacją, jaką Żeromski wypisał Marii Malanowicz-Niedzielskiej, która grała Smugoniową na premierze *Przepióreczki* w Teatrze Narodowym. O „panu Stefanie” mówiło się w „Reducie” nieomal szeptem, zawsze z uwielbieniem dla jego twórczości, a ci, co go osobiście znali – z uwielbieniem dla jego prostoty i jego zadziwiającej skromności.

Jerzy Zawieyski, [*Żeromski, Osterwa i Jaracz*], w: Jan Zygmunt Jakubowski, *Stefan Żeromski*, Warszawa 1964, s. 190-191

Kazimierz Lasocki, Litografia do komedii *Uciekła mi przepióreczka* –
Stefan Jaracz jako Smugon,
(Jan Zygmunt Jakubowski, *Stefan Żeromski*, Warszawa 1964)

URODA ŻYCIA

[...] Jestem w Dijon, we Francji, w stolicy Burgundii. Z Krakowa nadchodzi świeżo wydana *Uroda życia* Żeromskiego. Jakże ta powieść rozplómiła nasze uczucia, jakim się stała wezwaniem i świadectwem wierności Polsce poprzez wszystko i mimo wszystko. Kochaliśmy się po prostu w Piotrze Rozłuckim, fascynowała nas dziwna rosyjska Tatiana. Jakąż nostalgią przejmowała nas piosenka paryskiego ulicznego śpiewaka: „Non, tu ne sauras jamais...”, słuchana przez nas razem z Piotrem Rozłuckim na podniebnym pięterku jego paryskiego wygnania. Jakąż nowością, jakim śmiałym „chwytym” literackim zdawało nam się zrobienie, po raz pierwszy chyba w literaturze, bohaterem – lotnika. [...]

Maria Dąbrowska, *Wspomnienie o Żeromskim*, [w:] *Wspomnienia o Stefanie Żeromskim*, zebrał, opracował i przypisami opatrzył Stanisław Eile, Warszawa 1961, s. 348

WALKA Z SZATANEM

Oto kilka wspomnień z pierwszych lat niepodległości, które miały być ostatnimi latami jego życia. Wchodzę do księgarni wydawcy Żeromskiego, Jakuba Mortkowicza, przy Mazowieckiej 12. W znanym całej literackiej Warszawie szafirowym pokoiku za sklepem zastaję jednego z ówczesnych eseistów i krytyków na ożywionej rozmowie z panią Mortkowiczową. Witamy się, zapytuję, jak we zwyczaj, „co słyhać?”. „Cóż może być słyhać? – odpowiada z wymownym humorem krytyk. – Wszyscy szukamy Kseni po ulicach Paryża”. Była to aluzja do wychodzącej właśnie trylogii Żeromskiego *Walka z szatanem*, dającej przejmujący obraz nieszczęśliwej, choć wzajemnej miłości Ryszarda Nienaskiego i Kseni Granowskiej.

Maria Dąbrowska, *Wspomnienie o Żeromskim*, [w:] *Wspomnienia o Stefanie Żeromskim*, zebrał, opracował i przypisami opatrzył Stanisław Eile, Warszawa 1961, s. 350

WIATR OD MORZA

Od umiłowania ziemi i morza, człowieka i jego mowy prowadzi droga bezpośrednio do umiłowania tradycji i historii. Historia Kaszubów nie jest – niestety – usłana różami, pełno w niej bolesnych kolców! Przez cały ciąg dziejów snuje się bowiem czarne pasmo głębokiego tragizmu. Uosobieniem jego to zły duch tej ziemi: Smętek. Symboliczna ta postać nieodłączna jest wyobrażeniom ludu kaszubskiego, stąd wielokrotnie znajdowała wyraz w literaturze kaszubskiej, nie mogła też ujść

genialnej intuicyjności poetyckiej Żeromskiego, który ją uplastycznił w *Wietrze od morza*.

Cyt za: Jan Kucharski, *Aluzyjność postaci Smętka w „Wietrze od morza”*, w: *Stefan Żeromski. W pięćdziesiątą rocznicę śmierci*, studia i szkice pod red. Zbigniewa Golińskiego, Czytelnik, Warszawa 1977, s. 167

WIERNA RZEKA

Czytając pierwszy raz *Wierną rzekę* odnalazłam w Salomei mamę. Na każdej stronie, ku mojej radości, zachwytowi i zdumieniu, bo nikt mi o tym nigdy nie mówił, a już mama sama najmniej. Były to mamy ruchy, piosneczki, kanarek Pupinetti, jej śmiech i włosy niebieskim błyskiem światła na nich, jej drugie imię Salomea. To był jej przepiękny portret w tej cudnej powieści. Ale mama raczej uważała, że im później zacznę całego Żeromskiego, tym lepiej dla mnie, bo trzeba doczekać, abym była mądrzejsza.

Monika Żeromska, *Wspomnienia*, Warszawa 1993, s. 122

Tadeusz Gronowski, *Inicjał do Wiatru od morza* (Warszawa 1946)

MIEJSKA
BIBLIOTEKA
PUBLICZNA
W KIELCACH